

Što se tiče **ШТЕАРЪ** 526₁₆ (cf. 461₂₆), za koje prema Zaimovljevu mišljenju ne bi bilo potvrde u grčkom tekstu, smatramo korisnim navesti stereotipni izraz iz knjige Izlaska i Psalama: *ἀκτίρων καὶ ἐλεήμων*. Ovome u starobug. odgovara **ШТЕАРЪ ꙗ прѣмѣлостивъ** (cf. С. Северьяновъ, *Синайская Псалтырь*, Петроградъ, 1922, ps. 85,15). Sigurno je, čini se, da na ovom mjestu *ἀκτίρων* predstavlja pojednostavljenje formule dvaju pridjeva istog značenja, *ἐν διὰ δυοῖν* da tako kažemo, dok starobug. čuva strogo potpunu formulu. Još jedno pojašnjenje u vezi s bilj. 6 na str. 524 i bilj. 21 na str. 527. Umjesto da se zadržavamo na ispuštanju **ѦГО** u jednom i drugom slučaju, promotrimo dobro tekst: u njemu ćemo naći rješenje problema. U prvom je slučaju riječ **н** »*αὐτόν*«¹ zbog haplografije apsorbirana riječju **НАЖШТОУ** koja stoji iza nje. Što se tiče zamjene **н** s **н̄** (cf. 176₉, 192₁₉, 193_{5, 20, 27} *passim*). Kako nam zbog ograničenog prostora više nije moguće ulaziti u druge rasprave, ograničujemo se da upozorimo na to, da Meyer nije citiran ni na drugih *dvadeset* mjesta. Osim toga, možemo zabilježiti rekord za jedno kritičko izdanje: oba izdavača imaju ukupno preko tri stotine tiskarskih pogrešaka, popis kojih možemo na zahtjev predočiti.

Kakav zaključak možemo izvući na kraju ove recenzije koja se, kao nužna obaveza, nije mogla odbiti? Iz bilance pogrešaka i propusta proizlazi vrlo nepovoljno mišljenje. Možemo mirne savjesti reći, da se ovo raskošno izdanje pojavilo već zastarjelo: zastarjelo, barem, što se tiče starobug. komentara, a na nekim mjestima i onog grčkog. Ne poričući značenje i vrijednost fototipskih stranica kodeksa, ova dva sveska nisu trebala biti objavljena u ovakvom stanju, a još manje u izdanju Akademije nauka. Živo želimo da se ova naklada što prije iscrpi, te da se pripremi novo, ažurirano, revidirano i ispravljeno izdanje, dakao i što se tiče komentara, kojega se treba odreći, ako ga se već ne može prirediti kako treba i kako to dolikuje izdavačkom dostojanstvu Bugarske akademije znanosti.

Giuseppe Fermeglia

АПРАКОС МСТИСЛАВА ВЕЛИКОГО. Издание подготовили Л. П. ЖУКОВСКАЯ, Л. А. ВЛАДИМИРОВА, Н. П. ПАНКРАТОВА под редакцией Л. П. ЖУКОВСКОЙ. АН СССР. Институт русского языка. Издательство «Наука», Москва 1983, str. 525.

U dosadašnjim istraživanjima staroslavenskih evanđelja postoji veliki nedostatak, jer se temelje na jeziku i tekstu kraćih evanđelistara i četveroevanđelja, a nisu u njih uključeni dulji evanđelistari, iz kojih tek tu i tamo nalazimo po koji podatak. Razlog je u tome, što njihovi sačuvani kodeksi potječu iz početka i kraja 12. stoljeća,

pa se ne mogu uvrstiti među tzv. kanonska evanđelja, kao što su *Assemanovo evanđelje*, *Savina knjiga*, *Marijinsko* i *Zografsko evanđelje*. Osim toga sve donedavno od duljih evanđelistara bilo je objavljeno samo srpsko *Miroslavljevo evanđelje*, doduše već god. 1897, ali u fotolitografskom izdanju i ograničenom broju primjeraka, pa tako svima nije bilo pristupačno.¹ Tek u novije vrijeme pojavio se interes za ostale dulje evanđelistare. Srpsko *Vukanovo evanđelje* objavljeno je god. 1967, doduše fototipski, ali redigirano tako, da se njime možemo poslužiti kao štampanim izdanjem.² Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar objavljen je god. 1975. latinicom s opširnim uvodom i komentarom.³ I eto nedavno, god. 1983, objavljeno je i kritičko izdanje *Mstislavova evanđelja*. Tako su izdani svi najstariji dulji evanđelistari, pa sada možemo pristupiti proučavanju njihova jezika i teksta te međusobnih njihovih odnosa.

Izdanje ruskog *Mstislavova evanđelja* obuhvaća opširan uvod s historijatom ruskoga kneza Mstislava, s bibliološkim podacima i analizom pisma, grafije i fonetskim osobinama. Iza toga slijedi sam tekst evanđelja sa zapisima na kraju, svega 213 originalnih listova. Tekst je štampan starom ćirilicom u dva stupca, kao što je i u originalu. U tekstu je označena i strana i svaki stih evanđelja, a sa strane ime evanđelista i broj glave. Tako se u njemu lako snalazimo. Šteta je samo, što naslovi čitanja nisu štampani nekim drugim, možda sitnijim slovima, kako je u originalu. Za pronalaženje pojedinih stihova štampane su na kraju knjige tablice, na kojima je za čitav tekst Mateja, Marka, Luke i Ivana, označeno mjesto svakoga stiha, tj. stranica i stupac, a pored toga i kratica čitanja, u kojem se dotični stih nalazi. Ovdje bih primijetio, da bi možda bilo bolje, da je posljednji podatak izostavljen, a ostali podaci za svih deset stihova u jednom retku smješteni na jednu stranicu, a ne na dvije, jer kod uveza na pojedinim mjestima nije postignuta ista razina teksta na obadvije stranice. Osim toga je šteta, što ove tablice nisu uvezane u poseban sveščić kao prilog knjizi, kao što sam to učinio kod *Vukanova evanđelja*, jer se ovako kod čestoga listanja knjiga jako oštećuje. — Sve što sam spomenuo, uz neke sitnije priloge, izradila je Lidija Žukovska s neobičnom točnošću, tako da će se koja sitnija, vjerojatno prepisivačka ili tiskarska pogreška, vrlo rijetko naći. Za taj rad zaslužila je veliku pohvalu, jer je tekst *Mstislavova evanđelja* mjestimice oštećen i nečitljiv.

Opširan rječnik od 147 stranice izradile su suradnice Vladimirova i Pankratova. U rječnik je unesena svaka riječ s oznakom stranice i stupca, a kod glavnih vrsta

¹ Ljubomir Stojanović, *Miroslavljevo jevanđelje, Évangélaire vieux serbe du prince Miroslav*, Beograd-Beč 1897.

² Josip Vrana, *Vukanovo evanđelje*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1967.

³ Josip Vrana, *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1975.

riječi (imenica, pridjeva, zamjenica, brojeva i glagola) kratica imena evanđelistara te broj glave i retka. Ovo posljednje mnogo pomaže kod uspoređivanja teksta *Mstislavova evanđelja* s tekstom ostalih evanđelja. Šteta je samo, što uz staroslavensku riječ nije dodan njezin grčki ekvivalent, onako, kako je to učinio Jagić u rječniku *Marijinskog evanđelja*. Ali to je više krivnja izdavača nego autorica rječnika. Tekst rječnika nije slagan, nego je pisan strojem, u kojem, dakako, nije bilo grčkih slova. Navest ću samo jedan primjer. Imenica *strana* prijevod je nekoliko grčkih riječi: *γῶρα, περίχορος, ὄρειή, ἔθνος, πέραν*. U pretposljednem slučaju u kanonskim evanđeljima staroslavenski je prijevod *językъ*, a u posljednjem *na onъ polъ*. U *Mstislavovu evanđelju* često dolazi *strana* mjesto *językъ* i *na onu stranu* mjesto *na onъ polъ*. U rječniku *Mstislavova evanđelja* imenica *strana* dolazi na oko 60 mjesta. Ako želimo saznati, na kojim mjestima imenica *strana* zamjenjuje imenicu *językъ*, a na kojima imenicu *polъ*, moramo u tekstu pregledati svih šezdesetak mjesta, ili uzeti u pomoć rječnik *Marijinskog evanđelja*, u kojem je opet naznačena strana i redak, a ne i ime evanđelista, glava i redak. Ovu, kao i pređašnju opasku ne iznosim s razloga da prigovaram, nego da upozorim buduće redaktore i izdavače, čega se valja čuvati.

U čemu je zapravo tolika važnost *Mstislavova evanđelja*? Prije svega to je najstariji sačuvani staroslavenski tekst duljega evanđelistara novije redakcije, koji je prepisan na kraju 11. ili na početku 12. stoljeća. Nadalje, njegov tekst je na ruskom području znatno revidiran, ali ne dosljedno. Na nekim mjestima sačuvan je tekst njegova predloška nerevidiran. To se lako može ustanoviti pomoću čitanja, koja se ponavljaju. A takvih čitanja ima nešto preko osamdeset. Neka od njih dolaze i u *Mstislavovu evanđelju* tri ili četiri puta. Naprotiv u *Vukanovu evanđelju*, koje pripada istoj redakciji kao i *Mstislavovo evanđelje* ne dolazi spomenuta ruska revizija, već druga, makedonsko-srpska. No pored tih posebnih revizija postoje i zajedničke inovacije obadvaju evanđelja. Njih nema u *Miroslavljevu evanđelju*, koje pripada starijoj redakciji duljega evanđelja. Tako se pomoću zajedničkih inovacija *Mstislavova* i *Vukanova evanđelja* može ustanoviti, kako je otprilike izgledala njihova matica, koja je po mojoj ocjeni nastala u 10. stoljeću u Bugarskoj, dok osobine arhaičnog *Miroslavljeva evanđelja* potječu iz Moravske države od Konstantina i njegovih učenika.

Mstislavovo evanđelje nije važno samo za određivanje postanka i evolucije duljih evanđelistara — uz *Miroslavljevo* i *Vukanovo evanđelje* te hrvatski glagoljski evanđelistar — nego i za dalji razvitak ne samo duljih ruskih evanđelistara, nego i četveroevanđelja, jer su njegove inovacije poslužile kao temelj ruske redakcije evanđelja.

Josip Vrana